

Patrimoniu

Un tip special de carte a memoriei : *Heimatbuch*

de Smaranda Vultur

„*Heimat* e locul în care, oricât de departe ai fi fost plecat și oricât de mult ai lipsit, atunci când te întorci, simți că ești acasă” – așa îl definea un gărzănez emigrat în Germania, acum câțva timp, când l-am întâlnit la chirvai la Gărâna. Venise special pentru această ocazie, sărbătoarea chirvaiului (*Kirchweih*) fiind chiar una dintre cele care îi adună pe cei plecați cu cei rămași în sat, în numele atașamentului de *Heimat*.

În jurul locului natal, *Heimat* pentru germani, "mica patrie" într-o denumire franceză (*la petite patrie*), se coagulează ideea unei apartenențe care transgresează diferențele determinate de contextele istorice schimbătoare, de angajamentele identitare civic naționale, sociale sau religioase pentru a proiecta un loc ideal, în care solidaritățile omogenizatoare redevin posibile, prin chiar acțiunea memoriei. Pentru că acest loc are toate caracteristicile a ceea ce Pierre Nora numește în celebra sa carte consacrată istoriei Franței "un loc de memorie". Este vorba adică, după o definiție dată de Joël Candau în „Antropologia memoriei” (1996) de ”o unitate semnificativă, de ordin material sau ideal, pe care voința oamenilor sau travaliul timpului o transformă în element simbolic al unei comunități”, precizând că atunci când vorbim de “loc de memorie”, „nu ne referim la o simplă localizare, ci la ideea producerii acestui loc *în și prin* memorie”.

Heimat e investit nu doar cu valori simbolice, ci și afective intense (are adesea aromele bucătăriei de “acasă”), fiindu-i asociate o serie de configurații de sensuri pe care le-a explorat recent, pentru comunitatea germană din România sau emigrată de aici în Germania, Gwénola Sebaux, o germanistă, profesoară în Franța la Angers. Ea a prezentat cu ocazia unei conferințe la Timișoara, în mai 2012, un repertoriu al acestor semnificații, formulat pe baza unei anchete întreprinse printre germanii emigrați în Germania. Întrebările ei erau legate chiar de asocierile dintre *Heimat* și atributele ce îl definesc. Sebaux numește acest repertoriu, inserat în teza ei de abilitare (2012) în volumul III, “repertoriul regretelor, panorama lucrurilor ce le lipsesc celor plecați”. *Heimat* e privit ca un bagaj memorial și

identitar pe care indivizii îl poartă cu ei prin lume. Uneori bagajul acesta e gol, patria cea mică sucombă în uitare, dar cei care gândesc astfel sunt doar 16% dintre cei intervievați de ea.

Cu un an în urmă Rodica Binder prezenta la Timișoara interesanta enciclopedie publicată de Richard Wagner și Thea Dorn sub titlul „Die deutsche Seele“ (München, Albrecht Knaus Verlag, 2011). Richard Wagner consacră cuvântului-concept *Heimat* („unul din cele mai frumoase cuvinte ale limbii germane” spune autorul) un capitol special, considerându-l o referință esențială a sensibilității germane: „loc și timp totodată”, prin el „peisajul devine din nou familiar, și limba maternă se transformă cuvânt cu cuvânt în dialect”, primind astfel gustul inconfundabil a ceea ce poate fi instantaneu regăsit și identificat.

Acest “loc de memorie” care e *Heimat*, e construit prin travaliul unei memorii puse în comun ca un fel de centru al lumii, un reper identitar fix, o referință stabilă, în opoziție cu instabilitatea destinului sau a împrejurărilor istorice. Trăsăturile prin care e definit în discursurile memoriale se văd altfel dacă le privim în perspectiva care le generează, cea a interacțiunilor dintre cei rămași în sat și cei plecați, dintre cei plecați între ei.

Mai ales pentru aceste categorii, funcția de liant identitar e cât se poate de clară și ea include adesea referința și la cei care nu mai sunt. Am primit de la Philippe Willer din La Roque-sur-Pernes o listă a mormintelor din cimitirul din Tomnatic, elaborată în Germania. Sunt indicate pe numere aceste morminte, cu numele celor înmormântați acolo și sunt incluse și epitafurile înscrise pe cruci. Un repertoriu funerar ce va fi, bănuiesc, în curând consultabil pe internet, o sursă memorială utilă și pentru istoria transformărilor în ortografierea numelor, dar și o formă de a aminti și a sublinia unitatea *Heimat*. La fel cum prin genealogiile elaborate de etnicii germani se caută nu doar originea comună a familiei, ci se afirmă solidaritatea dintre cei morți și vii, una care proiectează identitatea în durata cea lungă.

Există o mare producție de cărți ale memoriei locului natal. Ele

sunt practici memoriale generatoare ale ideii, ale imaginărilor colective pe care îl întreține, reproduce și adesea reinventează *Heimat*. E vorba mai întâi de acele *Heimatbuch*, realizate cu contribuția celor care, aflați oriunde în lume, sunt dispuși să facă întoarceri în timp și să lucreze efectiv – cu documente, amintiri, imagini – la producerea acestui spațiu de regăsiri (internetul înlesnește căutările și grăbește comunicarea), compensând pierderea, uneori pentru totdeauna, a aceluia „acasă” inițial. El e adesea transferat în spațiul virtual, având în comun cu acesta chiar deschiderea (posibilitatea de a integra noi informații) și capacitatea de a se redefini în funcție de actorii memoriei care intră în joc.

Monografiile publicate în bune condiții grafice, foarte serioase și bine documentate, în care trecutul se depozitează și monumentalizează, sunt de obicei anticipate sau actualizate periodic prin publicarea unor reviste sau jurnale ale *Heimat*, numite *Heimatblatt* (am avut ocazia să consult câteva legate de Hatzfeld/Jimbolia și pe cel publicat de Heinz Vogel la Triebswetter/ Tomnatic). Istoricii proveniți din comunitate sau alți intelectuali legați de ea își asumă rolul istoricului, coordonând astfel de întreprinderi, locuri de interferență și conlucrări ale memoriei cu istoria, ale dimensiunii individuale a memoriei cu cea colectivă.

Pentru cei vârstnici, ele sunt o sursă de informare mai la îndemână (și poate și mai de prestigiu – cel dat de litera tipărită), una care stimulează căutări în arhiva familiei, dar și refacerea prin comunicare a legăturilor cu vecinii, cu rudele risipite în lume, cu prieteni uitați. La nevoie, cum s-a întâmplat la Roquesur-Pernes (Franța) cu Jeanine și Pierre Bernhardt (vezi recenta mea carte *Francezi din Banat, bănățeni în Franța*, Ed. Marineasa, 2012), discuția despre locul de acasă, din Iugoslavia, părăsit cu forța în final de război, e purtată în față cu *Heimatbuch* al localității unde s-au născut (Brestowacz și Homolitz), pentru a certifica, verifica sau căuta o informație. Cartea e un fel de *aide-mémoire*, tratat ca un document prețios și sigur: ce e deja consemnat acolo are puterea de convingere a ceea ce e atestat și confirmat. Mai mult, ea poate fi citată pentru a dovedi competențele proprii sau a marca autoritatea celui care o semnează, cum se vede în interviul Cristinei Renard (publicat în *Francezii din Banat, bănățeni în Franța*), atunci când vorbește despre Peter Treffil. Nu întâmplător, caietul acestuia care a circulat mult timp în manuscris în comunitatea germanilor din Tomnatic, editat sub formă de carte de Heinz Vogel abia în 1999 (*Das Treffil Buch*, Brumar Verlag, Temesburg/Timișoara, 1999) este pentru ea un *Heimatbuch*: o carte ce restituie povestea întemeietoare a unui Tomnatic din memorie, prin care cei vii au acces la cei ce nu mai sunt, putând realiza și imagina refacerea legăturii cu o lume dispărută. Fiu al unui învățător, el însuși potcovar în Tomnatic, Peter Treffil a înregistrat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea, pe numere de case, locuitorii din Tomnatic, cu numele

lor, porecla, cu evenimentele mai importante din viața familiilor respective, succesiunea proprietăților etc.

dar, mai mult decât atât, cartea lui Treffil materializează chiar ideea pe care ar trebui să ne-o facem despre ceea ce este un sat șvăbesc, fie el și loreno-alsaciano-francez, ca „loc de memorie”. Tot ce e cuprins acolo – de la istoria familiilor la meseriile oamenilor, de la tradițiile locale la ceremoniile comemorative, de la istoria bisericii și a școlii din sat până la detaliile costumelor îmbrăcate cotidian sau de sărbătoare – face parte din definiția acestui loc. Modelul difuzat printr-o astfel de carte are, ca orice model, nu doar valoare descriptivă, ci și prescriptivă: el poate inspira alte inițiative de același fel și acestea nu lipsesc. Nu cred că există un sat important din Banatul șvăbesc care să nu posede o astfel de istorie/memorie locală, ce este în mare parte un produs definitiv al memoriei colective și al practicilor generate de ea. Treptat modelul propus devine el însuși un cadru al memoriei (Halbwachs, 1925), unul în funcție de care experiența proprie va fi gândită și „ambalată” în discurs. Mai mult decât atât, caietul lui Treffil, care a circulat mult timp în manuscris, a devenit pentru locuitorii satului Tomnatic o sursă a propriei lor memorii care se transmite mai departe pe cale orală, intră în bagajul memorial comun, anonimizându-se. Publicarea caietului sub forma unei cărți (e drept destul de rare, dar parțial accesibilă și pe internet) vorbește despre memoria tezurizată, restabilește identitatea sursei și îi conferă prestigiul literar tipărit.

Memoria creează în jurul *Heimat* rețele de comunicare și socializare ce întăresc ideea unei apartenențe și a unei identități care pune în umbră sau permite o relativizare a discursului etno-național, întemeiat pe unitatea de origine, limbă, cultură. Întrebată ce crede că este ea, Margareta Benz, născută la Becicherecu Mic, în Banatul românesc, provenind dintr-o familie germană cu o cultură memorială și familială germană, și vorbind cu soțul ei, Nicolaus Benz, care mai știa puțin românește din perioada când a fost pe Frontul de Est, în armata română, ea răspunde – după interviul nostru derulat în limba franceză la Pernes – că se simte franțuzoaică (ceea ce poate afirma ca cetățean al Franței) de origine română (în virtutea nașterii ei în România, adică prin *Heimat*). La fel, Philippe Willer, născut la Banloc, care a avut răbdarea să își reconstituie arborele genealogic până dincolo de primul loren sosit în Banat, la Tomnatic se raportează la două origini – locul de plecare al strămoșului lui loren (și Lorena e azi în Franța, spune el) și locul nașterii sale – pentru a argumenta că e francez și român.

Perspectiva în care am abordat aici lucrurile încearcă să pună accent pe acțiunile și interacțiunile în care referința la constelația de sensuri atribuibile „locului natal” e folosită în scopul definirii grupurilor, al solidarizării lor în jurul unor reprezentări, al unui imaginar ce permite construirea unor comunități de memorie dincolo de granițele care despart, fie ele teritoriale sau temporale.